

До разової спеціалізованої Вченої ради
ДФ 41.884.084 Одеського державного
університету внутрішніх справ
65044, м. Одеса, вул. Успенська 1

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, доцента Волошанівської Тетяни
Володимирівни на дисертацію Кондура Володимира Анатолійовича
«Правовий захист вразливих груп населення: порівняльно-правове
дослідження (на прикладі ромської національної спільноти)», поданої на
здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність дослідження. У сучасному світі питання захисту прав і свобод вразливих груп населення набуває особливої актуальності на тлі глобальних викликів: воєнних конфліктів, зростання соціальної нерівності, дискримінації, міграційних криз, наслідків пандемій та кліматичних змін. Ці явища посилюють вразливість окремих категорій населення – етнічних, мовних і релігійних меншин, осіб з інвалідністю, жінок, дітей, біженців, осіб похилого віку, представників ЛГБТК+ спільноти тощо – і потребують цілеспрямованої державної політики з правовим компонентом як її ядром.

З огляду на зазначене, надзвичайно важливо вивчити досвід зарубіжних країн, які досягли високого рівня правового регулювання у цій сфері. Саме аналіз моделей, що сформувалися у державах з різними правовими системами (скандинавська, континентальна, англо-американська, мультикультурна), дозволяє виявити ефективні інструменти, механізми та нормативні підходи, які можуть бути адаптовані для вдосконалення правової системи України.

Актуальність теми зумовлюється також необхідністю:

забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема у межах участі в ООН, Раді Європи, Європейському Союзі;

підвищення ефективності національної правової політики, особливо у сфері правового захисту вразливих груп населення;

формування інклюзивного суспільства, що відповідає цінностям демократичної правової держави;

розробки механізмів реалізації конституційних гарантій прав людини для тих, хто найменш захищений.

Крім того, в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, коли рівень вразливості значної частини населення зростає (вимушено переміщені особи, поранені військовослужбовці, жертви насильства, сироти, особи, що втратили житло та роботу), необхідність у державній правовій політиці, що базується на засадах гуманізму, солідарності та соціальної справедливості, є беззаперечною.

Таким чином, тема дослідження є вкрай актуальною як у науковому, так і в практично-правовому вимірі, оскільки, її опрацювання сприятиме посиленню гарантій прав і свобод вразливих груп в Україні, адаптації найкращих світових практик та зміцненню соціальної єдності суспільства.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Переважна більшість висновків та наукових результатів дисертаційного дослідження є обґрунтованими, оскільки обумовлені використанням сучасної методології, застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Автором було проведено глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що сприяло формуванню власної точки зору щодо наявної теми дослідження. Науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертаційного дослідження становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців, які досліджували питання з даної тематики. Загальні висновки є логічними та обґрунтованими, що, в свою чергу, свідчить про досягнення завдань, які поставлені у даній роботі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в рамках наукових досліджень Одеського державного університету внутрішніх справ у контексті теми: «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), а також плану науково-дослідницької роботи кафедри загальноправових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ – «Забезпечення прав і свобод особи в умовах транзитивного суспільства: сучасний вимір» на 2023-2026 рр. державний реєстраційний номер 20 0123U103760.

Структура дисертаційного дослідження є цілком продуманою та вдалою, оскільки забезпечила можливість у логічній послідовності виконати поставленні завдання, що стосуються предмету дослідження та зробити відповідні висновки.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначається об'єкт і предмет, мета та основні завдання дисертаційного дослідження, його методологічна основа, наукова новизна, теоретичне та практичне значення одержаних результатів тощо.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження правового захисту вразливих груп населення» сформовано теоретичний фундамент роботи. Автор аналізує сучасний стан наукової розробки проблематики: проводиться огляд літератури, де висвітлено погляди різних дослідників (філософів, соціологів, правників тощо) на феномен соціальної вразливості. З'ясовано, що тема правового захисту вразливих груп викликає міждисциплінарний інтерес і розглядається у багатовимірному контексті. Окрему увагу приділено дефініції поняття «вразливі групи населення» – дисертант пропонує авторське визначення цього поняття та класифікує різновиди вразливих груп. Також у першому розділі розглянуто чинники вразливості ромської спільноти: автор детально виклав, які соціально-економічні, історичні та правові причини обумовлюють маргіналізацію

ромів. Таким чином, перший розділ виконує роль концептуально-термінологічної основи дослідження, надаючи розуміння базових категорій і контексту проблеми.

Другий розділ дисертаційного дослідження «Правовий захист вразливих груп населення» має порівняльно-правовий характер і фактично складається з трьох підрозділів, присвячених різним рівням правового регулювання: міжнародному, зарубіжному та національному. У підрозділі 2.1 автор аналізує міжнародні стандарти захисту прав вразливих груп – йдеться про універсальні та європейські механізми прав людини, які спрямовані на охорону прав меншин та вразливих категорій (наприклад, норми ООН, Ради Європи, ЄС щодо недискримінації, забезпечення рівних можливостей тощо). Підрозділ 2.2 присвячено дослідженню державної правової політики зарубіжних країн: дисертант наводить приклади того, як інші держави вирішують питання інтеграції вразливих груп, в тому числі ромів. Різні моделі – від мультикультуралізму до асиміляції – проаналізовано критично, виділено їх переваги і недоліки. Підрозділ 2.3 стосується формування національних стандартів захисту вразливих груп в Україні: тут автор досліджує еволюцію українського законодавства та державних програм щодо меншин і соціально незахищених груп. Зокрема, розглянуто чинну Стратегію сприяння реалізації прав ромської національної меншини до 2030 року, відповідні плани дій уряду, законодавчі ініціативи у сфері протидії дискримінації та забезпечення прав людини. Аналіз показує, наскільки українські стандарти відповідають міжнародним, та виявляє прогалини, які ще належить усунути. Другий розділ, таким чином, дає широке порівняльне тло і показує місце України на міжнародній арені правового захисту вразливих груп, що є цінним для розуміння того, в якому напрямі слід розвивати національну політику.

У третьому розділі дисертації «Правовий захист ромської національної спільноти як найбільш соціально вразливої меншини в Європі» дослідження фокусується безпосередньо на ситуації ромів, узагальнюючи все

напрацьоване раніше і роблячи акцент на прикладному аспекті. Підрозділ 3.1 характеризує ромську національну спільноту як об'єкт дискримінації, расизму, ксенофобії та злочинів на ґрунті ненависті. Автор наводить численні факти і приклади, які ілюструють сучасний стан порушення прав ромів (як в Україні, так і в інших європейських державах), аналізує причини таких явищ і їх правові наслідки. Підрозділ 3.2 присвячено ролі Європейського суду з прав людини у механізмі захисту прав ромів. Автором систематизовано рішення Європейського Суду з прав людини, розглянуто ключові рішення (наприклад, по справах щодо сегрегації ромських дітей в освіті, поліцейського свавілля, виселень ромів із поселень тощо). Дисертант показує, які стандарти сформульовано цими рішеннями, і як їх має імплементувати держава. Нарешті, підрозділ 3.3 пропонує стратегії захисту та інтеграції ромської спільноти в українське суспільство. Спираючись на весь попередній аналіз, автор формулює конкретні рекомендації для України: законодавчі зміни, інституційні кроки, освітні та соціальні заходи, спрямовані на подолання існуючих проблем. У зазначеному розділі дисертант не лише узагальнює результати, але й пропонує бачення вирішення виявлених проблем.

У висновках підбито підсумки дисертаційного дослідження. Автор чітко формулює, якої мети було досягнуто, які наукові результати отримано (зроблено акцент на новизні та практичних рекомендаціях), і як ці результати впливають на подальший розвиток науки та практики. Висновки є логічним завершенням роботи, вони узгоджені зі змістом розділів і не виходять за межі поставлених завдань. Це свідчить про завершеність і цілісність дисертації. Отже, структура дисертації є добре продуманою. Кожен розділ і підрозділ займає належне місце у загальній архітектоніці роботи, забезпечуючи послідовне розкриття теми. Такий підхід до побудови дослідження дозволив автору ефективно вирішити поставлені завдання.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Представлена дисертаційна робота містить наукову новизну, що відповідає вимогам до

досліджень на здобуття ступеня доктора філософії. Автором отримано нові результати, які суттєво розширюють і поглиблюють наукові знання про механізми правового захисту вразливих груп населення. Зокрема, здобувачем вперше одержано такі результати:

- охарактеризовано феномен соціальної вразливості населення через призму правових механізмів його подолання, з акцентом на запобіганні дискримінації ромської національної меншини. Іншими словами, автор уперше розглянув поняття вразливості не абстрактно, а у взаємозв'язку з конкретними юридичними засобами захисту прав ромів, що дозволило по-новому оцінити явище дискримінації цієї групи;

- досліджено юридичні аспекти соціальної інтеграції вразливих груп населення в умовах сучасних викликів, пов'язаних із трансформацією правової системи України, воєнними діями, внутрішнім переміщенням населення та зростанням соціальної нерівності. Автор запропонував оригінальний аналіз того, як згадані фактори впливають на реалізацію прав вразливих верств і які правові кроки необхідні для їх інтеграції в суспільство;

- сформульовано авторське визначення правової категорії «вразливі групи населення». Здобувач визначає цей термін на міждисциплінарній основі, характеризуючи вразливі групи як соціально детерміновані спільноти (чи окремих осіб), які через сукупність об'єктивних обставин (структурних, правових, економічних, етнокультурних, вікових тощо) перебувають у стані підвищеного ризику порушення основоположних прав і свобод та потребують спеціальних правових гарантій з боку держави та міжнародної спільноти для забезпечення рівності, безпеки й соціальної інтеграції. Це визначення є новим у загальній теорії, оскільки чітко окреслює критерії віднесення певних спільнот до вразливих груп з юридичної точки зору;

- систематизовано практику Європейського суду з прав людини щодо порушення прав ромської національної спільноти. Уперше в дисертації зібрано і проаналізовано рішення ЄСПЛ, які стосуються випадків дискримінації ромів, виокремлено типові механізми порушення їх прав та

відповідальність держав. Така систематизація дозволила виявити найпоширеніші проблеми та недоліки державної практики у різних країнах і виробити обґрунтовані пропозиції щодо їх подолання;

сформульовано авторське визначення поняття «державна правова політика у сфері захисту прав і свобод вразливих груп населення». Автор розкриває цю категорію як цілісну систему принципів, заходів, правових норм та інституційних механізмів, спрямованих на забезпечення рівності, соціальної справедливості й захисту основоположних прав людини для категорій громадян, що зазнають підвищеного ризику дискримінації, соціальної ізоляції або порушення прав. Запропоноване визначення конкретизує зміст державної політики щодо вразливих груп та має практичне значення для формування стратегій у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції становлять науковий та практичний інтерес, і можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення методологічних, теоретичних, практичних питань правового захисту вразливих груп населення;

правотворчій сфері – для удосконалення правових механізмів правового захисту вразливих груп населення;

правозастосовній діяльності – для удосконалення практики правового захисту вразливих груп населення;

викладацькій діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Теорія держави і права», «Конституційне право України», «Міжнародний захист прав людини», «Застосування стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод», «Захист прав і свобод вразливих груп населення Національною поліцією України», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності», «Актуальні проблеми поліцейської діяльності», «Забезпечення прав людини в діяльності поліції».

Апробація результатів дисертації. Сформульовані у роботі основні положення, а також висновки апробовано на таких наукових заходах: Всеукраїнської наукової конференції молодих учених «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції» (м. Одеса, 10 грудня 2021 р.); науково-практичному круглому столі «Конституція України як Основний Закон держави і громадянського суспільства» (м. Одеса, 24 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян» (м. Одеса, 20 вересня 2023 р.). Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 6 наукових публікаціях, 3 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 3 у тезах доповідей на міжнародних і національних науково-практичних конференціях. Усі результати дисертаційного дослідження, подані до захисту, одержані автором самостійно.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Не зважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертаційному дослідженні є й ряд положень, висновків та пропозицій, які носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації у процесі публічного захисту, а саме:

1. У дисертації значна увага приділяється захисту прав вразливих груп населення, проте питання юридичної відповідальності державних органів та посадових осіб за порушення цих прав розглянуто недостатньо. Детальніше висвітлення цього аспекту могло б істотно підвищити практичну значущість дослідження.

2. Низка положень щодо Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року та Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві ромів до 2030 року викладені декларативно, без аналітичного обґрунтування її реальної ефективності. Було б доцільно навести приклади реалізованих програм або вказати причини їх неефективності.

Слід зазначити, що висловлені зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер, і тому істотно не впливають на загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Робота має значний теоретичний і практичний потенціал. Висвітлені положення характеризують комплексність та складність дослідження, можливість продовження дослідження обраної теми у майбутньому.

Загальний висновок та оцінка дисертаційного дослідження.

Представлена дисертаційна робота ««Правовий захист вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної спільноти)»», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним, методологічно і теоретично обґрунтованим науковим дослідженням. Основні положення дисертації були відображені у наукових статтях, підготовлених та опублікованих дисертантом, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікації, зарахованих за темою дисертаційного дослідження.

У роботі наявні посилання на джерела інформації у разі використання ідей, тверджень і відомостей; надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності; використано методики дослідження та джерела інформації.

Тема дисертаційного дослідження є актуальною, сформовані автором висновки та рекомендації є аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для науки, а й для правотворчої та правозастосовної практики. Викладені в дисертаційному дослідженні рекомендації та конкретні пропозиції є теоретично обґрунтованими. Обсяг основного тексту дисертаційного дослідження відповідає встановленим нормативам до такого виду робіт. Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для сучасної юриспруденції.

У підсумку варто зазначити, що дисертаційне дослідження Кондура Володимира Анатолійовича «Правовий захист вразливих груп населення: порівняльно-правове дослідження (на прикладі ромської національної спільноти)» відповідає спеціальності 081 – «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Автор роботи – Кондур Володимир Анатолійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 – «Право» за спеціальністю 081 – «Право».

Рецензент:

**доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент**

Тетяна ВОЛОШАНІВСЬКА